

BYLO, NEBYLO?

O K O M U N I S T I C K Ý C H Č A S E C H

P Ř Í B Ě H Y B E Z P R Á V Í

© Člověk v tísni, o. p. s.
Všechna práva vyhrazena
ISBN: 978-80-7591-029-5

BYLO, NEBYLO?

O K O M U N I S T I C K Ý C H Č A S E C H

P Ř Í B Ě H Y B E Z P R Á V Í

OBSAH

Sociálně spravedlivá společnost?	8
Nulová nezaměstnanost – dost práce pro všechny?	12
Všechno bylo tehdy levnější?	16
Žádní bezdomovci, levné bydlení pro každého?	20
Kvalitní a dostupná zdravotní péče?	24
Zasloužený odpočinek pro každého pracujícího?	28
Hodnotné vzdělání?	32
Kádrování ve prospěch lidu?	36
Povinné členství v KSČ?	40
Dobré mezilidské vztahy a klidnější život?	44
Kulturní vyžití?	48
Péče o životní prostředí?	52
Lidová armáda?	56
Osvoboditel a ochránce Sovětský svaz?	60
O Příbězích bezpráví	64

ÚVODEM

Nemáme-li ztratit historickou paměť, musíme přistupovat k minulosti kriticky a vyvracet tvrzení, která odporují ověřitelným zkušenostem a faktům. Právě o to se snažíme na následujících stránkách. Jednotlivé kapitoly reagují na názory a teze, které se týkají komunistického režimu (zejména období tzv. normalizace) a často se objevují například v médiích, na sociálních sítích nebo při kavárenských a hospodských rozpravách. Nezřídka obsahují srovnání tehdejšího života s dneškem.

Vás, kdo jste v komunistickém Československu prožili část života, by mohly texty v této brožuře přivést k hlubšímu vzpomínání. Přitom vám zřejmě přijde na mysl řada ošklivostí, které si člověk nevybavuje rád. Není to příjemné, ale je to užitečné. Patříte-li k mladší generaci, která nemá osobní zkušenost se životem v nesvobodě, pak se třeba po přečtení jednotlivých kapitol budete ještě víc ptát, budete s větší kritičností posuzovat odpovědi, hledat další informace a souvislosti.

Jsme přesvědčeni, že nostalgické vzpomínání na komunistický včerejšek a hledání jeho údajných pozitiv nám nic dobrého nepřinese. Díváte-li se na věc stejně, mohou vám argumenty z této publikace posloužit třeba v diskusích o předlistopadových časech. Současnost jistě není jednoduchá, demokracie a otevřená ekonomika přináší vedle výhod také problémy, s nimiž je třeba se každý den potýkat. To však neznamená, že bychom se měli inspirovat zločinným režimem. Ten by nám měl naopak sloužit jako varování před všemožnými demagogy a populisty, kteří v poslední době ve zvýšené míře nabízejí snadná a rychlá řešení složitých otázek a slibují, že právě oni zavedou pořádek a blaho pro všechny.

Publikace, kterou držíte v ruce, vychází v rámci vzdělávacího programu Příběhy bezpráví společnosti Člověk v tísní. Na jejích posledních stránkách uvádíme přehled materiálů a projektů, které využívající vyučující z více než dvou tisíc základních a středních škol po celé České republice.

ÚVODEM

Příběhy bezpráví vznikly před patnácti lety – v reakci na skutečnost, že na mnoha školách neměli žáci možnost dozvědět se ve výuce více o komunistickém režimu, tedy o nedávné minulosti, která stále výrazně ovlivňuje naše životy. Platí to bohužel i nyní, třicet let po sametové revoluci. Proto budeme i nadále školám pomáhat se zahrnutím období po druhé světové válce do výuky.

Děkuji našim partnerům, spolupracujícím jednotlivcům a organizacím. Jsme vděčni všem, kdo nás finančně podporují nebo se pro takovou podporu v budoucnu rozhodnou.

Karel Strachota

ředitel projektu Příběhy bezpráví

SOCIÁLNĚ SPRÁVEDLIVÁ SPOLEČNOST?

📷 Lubomír Kotek

Chlapík u kulečníku má otevřenou šanci: může vyhrát, záleží jen na tom, jestli dost trénoval, jestli to umí s tágem, jak přesně trefí kouli, jaké bude mít štěstí. Tedy pravý opak běžného života v ČSSR, kde o budoucnosti a úspěchu jednotlivce vposledku nerozhodovalo nadání ani dovednost, ale třídní původ, konexe, správná angažovanost v režimních strukturách.

Komunistické Československo se prohlašovalo za stát „dělníků, rolníků a pracujících inteligence“, v němž dle oficiální ideologie patřilo „všechno všem“. Z toho měly také vyplývat výdobytky jako například sociální spravedlnost v podobě vyrovnaných odměn za práci. Jinými slovy, neexistence příkrých sociálních rozdílů.

Propagandisticky vyhlašovaná rovnost příjmů se v ČSSR odvíjela od zločinu – vládnoucí KSČ nejprve po únoru 1948 okradla všechny, kdo měli majetek, přičemž krádež odůvodňovala tvrzením, že život „všeho lidu“ se zlepší následnou zodpovědnou správou „národního bohatství“ pod dozorem jediné vládní strany. Aparát KSČ zlikvidoval střední třídu: zničil soukromé zemědělství, živnosti i veškeré podnikání.

Ze všech občanů pak komunisté udělali státní zaměstnance a nadiktovali srovnatelné mzdy pro dělníky, řemeslníky, inteligenci. Tento systém vydržel až do konce režimu, a tak kupříkladu lékař a instalatér dostávali (řekněme v sedmdesátých letech minulého století) takřka stejný měsíční plat. Bylo v tom sice propagované rovnostářství, avšak absurdní: lékař, který roky studoval a jehož společenská odpovědnost byla vyšší než instalatérova, měl

na výplatní pásce podobnou částku jako řemeslník. Neměl možnost si výrazně polepšit, zařídít si praxi, odejít do soukromého sektoru, odstěhovat se do ciziny, jeho profesní vzestup závisel na politických kritériích. Mohl brát úplatky (třeba za zkrácení čekací lhůty na operaci), což se nezřídka dělo – a tak proklamovaná rovnost vedla k rozbujelému korupčnímu prostředí. Lékař si nemohl „po práci“ tajně přivydělávat a operovat u sousedů v ložnici, kdežto instalatér se v rámci šedé ekonomiky leckdy činil, jak se dalo: nesměl podnikat, tedy pracoval ve volném čase nelegálně, z výdělku neplatil daně, a tak jeho životní úroveň bývala vyšší než u nejednoho lékaře. Přitom se tato skutečnost nedostala do žádných statistik.

Šedá ekonomika, opírající se o nefunkčnost systému a všeobecný nedostatek, byla pro ČSSR typická, výborně se v ní dařilo všemožným kšeftářům a tzv. vekslákům, tedy dalším lidem, jejichž příjmy výrazně přesahovaly průměr, zvyhodňovala vlastně kohokoli, kdo mohl něco „nedostatkového“ nabídnout. Nespravedlnost však panovala i v „tradičnějším“ smyslu: vedle masy pracujících, kteří měli oficiální mzdy ve srovnatelné výši, existovaly skupiny „nadobčanů“ s finančními výsadami. Patřili k nim příslušníci nomenklatury (lidé, které vedení KSČ

počítalo k pilířům režimu), ředitelé fabrik, funkcionáři organizací, zaměstnanci podniků zahraničního obchodu, pracovníci ministerstev, ale také vybraní umělci, příslušníci Sboru národní bezpečnosti (policie) a vojáci z povolání. Režim vytvořil novou „elitu“, jejíž lepší postavení se neodvíjelo od schopností, nýbrž od loajality a konexí. Výrazně vyšší platy měli také například horníci, které kvůli orientaci na energeticky náročný těžký průmysl státní aparát nezbytně potřeboval – vysoká mzda fungovala jako motivace pro výkon zaměstnání, které by jinak lidé nechtěli dělat, a současně jako záruka hornické loajality.

Charta 77 (nejvýznamnější československé opoziční hnutí) vydala v roce 1980 dokument, v němž se konstatuje, že příkré sociální rozdíly po desítkách let vlády KSČ přetrvaly, pouze se „(...) změnila povaha společenských vrstev, které tvoří krajní póly nejchudších a nejbohatších.“ O skupině bohatých lidí se tehdy nedalo z oficiálních údajů skoro nic zjistit. V roce 1976 byla průměrná mzda v ČSSR 2 381 Kčs měsíčně a podle publikovaných údajů byli za nejvyšší příjmovou kategorii označeni lidé, kteří brali 2 600 korun „a výše“. Důležitý byl právě termín „a výše“, protože neměl hranici. Chartisté tehdy konstatovali, že „(...) nejvyšší podíl v této

příjmové kategorii má nejasná skupina ‚zaměstnanci‘ (...), do níž je zařazen generální ředitel, ministr i vrátný. Velká část domácností uvedených v (této) statistice měla příjem nad (úředně) stanovený příjem na hlavu (1 236 Kčs měsíčně = 47,7 %). 72,3 % domácností mělo však příjem nižší než 1 600 Kčs na hlavu. Výše průměrného příjmu byla tedy ovlivněna početně malou skupinou s velmi vysokými příjmy.“

Rovnost, navzdory všem deklaracím, nepanovala ani mezi muži a ženami – platy žen dosahovaly asi dvoutřetinové výše platů mužů. A ani chudoba nezmezila, jen se o ní nesmělo veřejně mluvit: nejméně postihovala důchodce; v roce 1978 znamenal pro průměrného občana odchod do důchodu třiačtyřicetiprocentní pokles příjmu. V nelehké situaci byly početnější rodiny a také handicapovaní lidé nebo nemohoucí senioři, „odklízení“ do státních zařízení, kde žili obvykle v nedůstojných podmínkách.

Mluvíme-li o sociálně spravedlivé společnosti, pak v první řadě předpokládáme společnost rovných příležitostí. Jak ukážeme na dalších stránkách, režim v ČSSR představoval pravý opak.

SOCIÁLNĚ SPRAVEDLIVÁ SPOLEČNOST?

NULOVÁ NEZAMĚŠTNANOST – DOST PRÁCE PRO VŠECHNY?

📷 Karel Cudlín

Možná je jeden z nich doktor práv nebo učitel, odsunutý z politických důvodů do fabriky na počátku normalizace, možná je mezi nimi člověk, který by se za běžných okolností živil jako hudebník, třeba je tam i chlapík, který by rád měl malou firmu. Ať tak či tak, o jejich pracovním zařazení a perspektivě rozhoduje stát neboli komunistická strana.

K legendám o výhodách „socialistické diktatury“ patří též plná zaměstnanost. Vzpomínky na doby, kdy stát každému zajistil práci, se dobře poslouchají, zvláště když přijde krize. Jenže jak to v ČSSR bylo doopravdy? Komunisté zavedli podle sovětského vzoru pracovní povinnost, která platila až do roku 1989. Pro jednotlivce znamenala jedinou výhodu: skutečně se nemusel příliš starat, jestli si vydělá na základní živobytí, protože do nějakého zaměstnání ho orgány státní správy vždycky přidělily a výplata mu většinou stačila na jídlo a na nájem. Potíž nastala ve chvíli, kdy byl člověk nadaný a schopný, kdy mu záleželo na tom, aby jeho práce měla smysl, kdy si chtěl sám určovat budoucnost – pak čelil dnes již těžko představitelným překážkám.

Jak píše v obsáhlé odborné knize Komunistické právo v Československu Barbara Havelková, osobní svoboda rozhodování, zda pracovat a kde, byla minimální. V zákoníku práce stálo, že „(...) práce ve prospěch společnosti a podle jejích potřeb je (...) přední povinností a současně předním právem i věcí cti každého občana.“ V podmínkách centrálně řízené ekonomiky nebylo možno pracovat pro nikoho jiného než pro státem kontrolované podniky (včetně družstev) a práce pro stát byla opředena sítí administrativních povinností a správních i trestních sankcí.

Podle vládního nařízení z roku 1970 byl člověk, který nestudoval nebo nebyl zaměstnán, povinen hlásit se o práci na obvodním národním výboru (obdobu radnice). Pokud tak neučinil, považovalo se to za přestupek. Další vyhýbání se práci (tj. nadiktované práci) pak bylo trestným činem příživnictví. Havelková dodává: „*Pracující se (...) nemohli svobodně rozhodovat, v jakém povolání, v jakém podniku a na jaké pozici budou pracovat. Práce jednou stanovená navíc mohla být bez jejich souhlasu změněna (...) Kvalita plnění pracovních povinností pak nebyla jen věcí zaměstnávající organizace, ale státního zájmu.*“

Jistěže to nebylo tak, že by občan ČSSR nemohl z vlastní vůle změnit zaměstnavatele – většinou to šlo „nějak zařídit“ – a čím níž v hierarchii se zaměstnanec nacházel, tím to měl jednodušší (nekvalifikovaný dělník mohl měnit působiště snáz než kupříkladu inženýr). Nicméně stát, tedy KSČ, si prostřednictvím všemožných úředníků ponechával právo každou změnu posvětit (čili opět přicházely na řadu konexe a korupce). Kritériem schválení pak nebyly jen pracovníkovy schopnosti, jeho potřebnost a kvalifikace, ale též politický profil. Ve většině oborů neexistovala možnost volného kariérního růstu, protože politická (kádrová) kritéria byla rozhodující.

Zaměstnání se před rokem 1989 stalo hlavním prostorem kontroly občana-pracujícího. V podniku dostával posudky, v podniku se hlídalo, zda neprojevuje nesouhlas s režimem. Zastával-li lepší místo a nebyl „politicky poslušný“, mohl být kdykoli vyhozen, respektive přeřazen. U odborářské organizace (v ČSSR Revoluční odborové hnutí) nenašel zastání, protože i ta byla centrální a podléhala direktivám jediné vládnoucí strany. Každý musel mít razítko zaměstnavatele v občanském průkazu, což bylo zase důležitým nástrojem policejní šikany: hlídka VB mohla kdykoli kohokoli perlustrovat a zjišťovat, zda nejde o „příživníka“.

Kvůli všeobecné povinnosti mít jakékoli zaměstnání se Československo, oddělené od svobodného světa elektrinou nabitými dráty, stalo jakýmsi obrovským táborem nucených prací. Mělo to pochopitelně důsledky i pro stav hospodářství: podniky zaměstnávaly tisíce zbytečných lidí, kteří v práci často jen utloukali čas, předstírali činnost nebo se věnovali soukromým záležitostem. Spoustu zaměstnanců postupně přestalo zajímat, co a proč dělají – ideálem bylo místo, v němž se člověk nepředřel nebo z nějž plynuly výhody pro šedou ekonomiku.

ČSSR byla oficiálně státem „dělníků, rolníků a pracujících inteligence“. Rolníci pracovali v družstvech a ve státních statcích, soukromě hospodařit nesměli. Opěvované „dělnické třídy“ se žilo jistě líp než třeba na počátku dvacátého století, avšak v západní Evropě se sociální práva a finanční možnosti dělnictva rozvíjely daleko rychleji, což komunistické sdělovací prostředky nikdy nepřiznaly. Došla trefně se o pracujících v sovětském bloku vyjádřil spolkový ministr Theodor Blank už v roce 1962: *„Kdo si nemůže svobodně vybrat své povolání, kdo žije pod permanentním dohledem státních či polostátních orgánů a i na pracovišti se musí obávat udavačství a donašečství, komu hrozí snížení mzdy či výpověď jen proto, že si dovolil říci vlastní názor, kdo nemůže ovlivnit okolnosti svého pracovního života prostřednictvím účasti na rozhodování, tomu je odebrána svoboda a ten je vyloučen z vymožeností skutečné (...) sociální politiky.“*

Československo bylo po válce bohatší než například Rakousko – o třicet let později sice mělo plnou zaměstnanost, avšak životní úroveň průměrného českého a rakouského dělníka se vůbec nedala srovnávat.

NULOVÁ NEZAMĚSTNANOST –
DOST PRÁCE PRO VŠECHNY?

VŠECHNO BYLO TEHDY LEVNĚJŠÍ?

Tomki Němec

Typický výjev z normalizačních časů. Brzy budou Vánoce a zásobovači možná přivezli vajíčka, ořechy, rozinky nebo nějakou jinou sváteční nezbytnost, která se zrovna nedá normálně koupit. Jedna z absurdit reálného socialismu a centrálního plánování: když se dalo předpokládat, že po určitém druhu zboží bude velká poptávka, nezaplavilo to zboží obchody, nýbrž bylo takřka nedostupné. Kdo si přivstal a postavil se do fronty hodinu před otevřením krámu, měl jistou naději.

Když přijel západní turista v osmdesátých letech minulého století do Prahy, znamenalo to pro něj návštěvu neobyčejně levného města. Jedna západoněmecká marka se tehdy na československém černém trhu prodávala za přibližně pětadvacet korun, což byla cena oběda v restauraci. Na časy před nějakými třiceti lety, kdy stál litr mléka dvě koruny, rohlík třicet haléřů, máslo deset korun, košile čtyřicet a pivo 1,50 Kčs neboli „korun československých“, dnes nostalgicky vzpomínají i mnozí Češi.

Jistě, bylo levně. Jen je k tomu třeba přiřadit odpovídající výši průměrného platu. Například v roce 1965 činil (podle údajů Českého statistického úřadu neboli ČSÚ) 1 493 Kčs, roku 1970 stoupl na zhruba dva tisíce a koncem osmdesátých let na necelé tři tisíce korun. V roce 2010 byl průměrný plat v ČR cca třiadvacet tisíc korun. Srovnávat finanční situaci současného Čecha s jeho příjmy před listopadem 1989 je pochopitelně z mnoha důvodů složité. Z údajů ČSÚ nicméně vyplývá, že zatímco jsme si v roce 1988 mohli z průměrné měsíční výplaty koupit 703 kilových bochníků kmínového chleba, v roce 2011 bychom jich z průměrné mzdy pořídili 1 131. Podobné je to třeba u ledniček s mrazákem (0,88 ks z průměrného platu v roce 1988 oproti 2,15 ks v roce

2011) nebo u benzínu (412 litrů z průměrného platu v roce 1988 oproti 720 litrům v roce 2011). V poměru k průměrné mzdě je dnes levnější prakticky jakékoli zboží, dražší jsou energie nebo bydlení.

Navíc je třeba položit si otázku, co a za jakých okolností si vlastně obyvatelé komunistické ČSSR mohli koupit. Základní potraviny se daly pořídit v samoobsluze bez větších potíží: byl minimální výběr, člověk žil dosti chudě, avšak nestrádal a nehladověl. Hůř už sháněl ovoce (banány, pomeranče nebo mandarinky se na pulty dostaly jen občas) nebo kvalitní maso (občan si musel vystát frontu od časného rána nebo si vytvořit dobré vztahy s řezníkem a poskytnout mu protislužbu). Občas se říká, že potraviny měly v ČSSR před listopadem 1989 vyšší kvalitu, což je nesmysl: kontrola byla nedůsledná, a když si hladovec koupil paštiku, zpravidla nevěděl, co vlastně jí.

Mnohé zboží získalo čas od času podivné označení „úzkoprofilové“, což znamenalo, že je ho zrovna nedostatek a musí se pracně shánět. Kvůli dysfunkčnosti centrálně plánovaného hospodářství se pravidelně stávalo, že ve všech obchodech naráz došly například dámské vložky, jindy nebyl toaletní papír, cukr, dětské boty atd. V kronice průměrného

městysu Doubravice nad Svitavou najdeme třeba takovýto záznam z roku 1979, uvedený nadpisem „Nedostatky v zásobování“: „Dle sdělovacích prostředků (...) dalo by se říci, že je vše v naprostém pořádku. (...) Podíváme-li se však na tuto otázku z hlediska požadavků spotřebitele (...), tak např. z luštěnin už velmi dlouhou dobu nejsou v prodeji čočka a fazole. V horkých květnových a červnových dnech zmizelo ze samoobsluhy lahvové pivo, sodovky i minerálky. Téměř po celý rok nebylo k dostání plnotučné mléko... V letních měsících při letošní bohaté úrodě okurek nebyl nikde v obchodech k dostání ocet, a to až do konce září. (...) V dostatečném množství se také nedostává na prodej maso a některé masové výrobky.“

Podobné zápisy se táhnou celou kronikou, a to je třeba vzít v potaz, že se jednalo de facto o úřední dokument, v němž nebylo radno si příliš stěžovat. Pro ilustraci ještě jeden z roku 1982: „Máme u nás nejen mnoho věcí dobrých, ale také nedostatků, zvláště v zásobování. Je to např. stálý nedostatek porcelánového zboží, jako talířů, hrnků nebo plechového nádobí, jízdních kol, šicích strojů, různého textilního zboží, tedy věcí denní potřeby, ale i spotřeby (...), tak tedy jen sháníme toto tzv. „úzkoprofilové či nedostatkové zboží“, a to vše nakonec jen proto, abychom

od omrzělých prodavaček slyšeli stále stejné: přijďte zítra či po neděli.“

K typickým rysům socialistického obchodu patřilo, že se ve všech prodejnách vyskytovalo identické zboží. Vybrat si oblečení nebo boty podle svého vkusu člověk nemohl, pro řadu věcí se jezdilo do okolních „socialistických“ států. Kvalitní elektroniku nebo dříny mohl československý občan získat ze Západu (měl-li příbuzné v emigraci nebo pokud se někomu z rodiny podařilo obstarat si potřebná povolení a zahraniční měnu a vycestovat), případně v Tuzexu. Pro nezasvěcené: Tuzex byl obchod pro majetnější občany, v němž se platilo zvláštními poukázkami, které se nazývaly *bony*; daly se koupit buď za cizí měnu, kterou někdo z ciziny poslal (stát z ní sebral obrovskou část a zbytek vyplatil v boněch), nebo pokoutně „vyvekslovat“, tj. načerno koupit za cca pět korun kus. Dříny pak v Tuzexu vyšly na sto bonů, přibližně pět set korun – pokud měl mladý člověk měsíční příjem kolem tisíce korun, bylo to pro něj docela hodně. V osmdesátých letech se začaly v Praze také otevírat obchody, které prodávaly některé lepší zboží za koruny, stálo ovšem horrentní sumy. Zcela zvláštní kapitolu pak představovaly obtížně dostupné stavební materiály, léky, automobily (nebyla-li protekce, nezbyvalo než čekat,

VŠECHNO BYLO TEHDY LEVNĚJŠÍ?

až na zájemce o nový vůz přijde řada v pořadíku),
všemožné náhradní díly atd. atp.

Nejhorší na tom všem samozřejmě nebyla nouze –
když není hlad, vždycky se s ní dá nějak vyrovnat.
Nejhorší bylo, kolik vyčerpávajícího úsilí musel oby-
vatel Československa věnovat obstarávání i těch
nejbanálnějších věcí a kolik času přitom ztrácel.

ŽÁDNÍ BEZDOMOVCI, LEVNÉ BYDLENÍ PRO KAŽDÉHO?

📷 Lubomír Kotek

Panelák, lidově občas přezdívaný králíkárna. Za každým oknem žil občan-pracující, za každým oknem do obývacího stála stejná sektorová stěna, které vévodila televize, na níž bylo možno sledovat dva cenzurované programy. Přítomnost komunistických symbolů – srp a kladiva, rudé hvězdy nebo sochy rudoarmějce – byla ovšem nebytná: připomínaly pracujícím, komu vděčí za všechny výtobytky.

ŽÁDNÍ BEZDOMOVCI, LEVNÉ BYDLENÍ PRO KAŽDÉHO?

Státní orgány komunistické ČSSR řídily a spravovaly prakticky všechno, tedy také bydlení. Soukromí majitelé činžovních domů byli prohlášeni za „vykořisťovatele“, stát jim domy jednoduše sebral a bytový fond pak obstarával prostřednictvím okresních, resp. obvodních podniků bytového hospodářství (OPBH). Nejvíc městských lidí žilo právě v nájemních bytech, občané směli vlastnit jen rodinné domky, chaty a chalupy, směli se též spojovat v bytových družstvech. Bytů byl setrvalý nedostatek, státní správa nefungovala, tudíž se s bydlením podlouzně kšeftovalo. Stejně jako se vším ostatním.

Získat oficiální cestou nájemní smlouvu na byt (tehdy se jí říkalo „dekret“) šlo jen přes pořadník na úřadě, což trvalo ve větších městech třeba i deset patnáct let, někdy víc. Žadatel mohl proces urychlit pouze tím, že si obstaral protekci, případně uplatil příslušné úředníky. Potom v pořadníku přeskočil ostatní čekatele a získal byt na jejich úkor. Mohl si také dekret koupit „načerno“: v Praze se dekret na třicetimetrový byt prodával koncem osmdesátých let minulého století podlouzně za cca dvacet tisíc korun – zaplatilo se tomu, kdo byl držitelem dekretu, následně se kupující do bytu přihlásil a pak bylo možno dekret s pomocí různých

triků „převést“. Po této základní vysoké investici pak nájemce platil poměrně nízkou činží, a to podle toho, do které ze čtyř „kategorií“ byt spadal (čtvrtá kategorie měla zpravidla umyvadlo a společný záchod na chodbě). V rodinách se kvůli udržení dekretu provozovaly všemožné fígle, děti se přihlašovaly k pobytu u babiček a dědečků, aby stát příbytek nesebral, až prarodič zemře. Představa, že by si člověk mohl pořídit byt podle svých představ a v potřebné velikosti, patřila do říše snů – musel se spokojit s tím, co bylo, a být rád, že má střechu nad hlavou.

Socialistickou zvláštností byly též rozdělené byty a tzv. nadměrné metry. Když KSČ likvidovala buržoazii, určila, kolik metrů obyvatelné plochy stačí jedné lidské bytosti. Třeba v devadesáti- či stometrovém bytě pak zřídila dvě „bytové jednotky“, takže v něm žily dvě cizí rodiny. Později, za normalizace, se sloučení rozděleného bytu řešilo komplikovanými výměnami, opět korupcí atd. Nicméně na nadměrné metry si člověk stále musel „dát pozor“. Pokud obýval příliš velký byt, mohl být úředně vystěhován do menšího nebo dostat spolunájemníka.

Kvůli obtížím se získáním nájmu se lidé často rozhodli pořídit si byt družstevní. Sice byl dražší a stejně jim pak nepatřil, ale stávali se aspoň družstevními

podílníky. Dostat se do družstva však nebylo jednoduché, navíc stát sice poskytoval na výstavbu bytů a domů půjčky (jakási obdoba dnešních hypoték), ale za prvé na ně ani zdaleka každý příjmově nedosáhl a za druhé se na stavbě družstevního domu muselo fyzicky pracovat. V knize *Obyčejní lidé...?! vypráví o své zkušenosti s budováním takového bydlení lékař, který začal stavět v roce 1983. Vedle své náročné profese musel chodit každou sobotu a neděli „na brigádu“, odpracovat měl dle smlouvy šest a půl tisíce korun. Jelikož mohl jako lékař vykonávat na stavbě jen pomocné práce, počítalo se mu to tak, že za hodinu odpracoval 2,50 Kčs: „Takže já jsem za sto hodin odpracoval dvě stě padesát korun (...), takže za tisíc korun jsem musel odpracovat čtyři sta hodin a krát šest a půl, takže to vycházelo přes dva tisíce hodin.“ Do prvního vlastního bytu se lékař nastěhoval v roce 1989.*

S poslední skupinou lidí, a sice s lidmi žijícími v rodinných domech, to bylo obdobné. Relativní klid měli ve chvíli, kdy nemovitost zdědili nebo dostali od příbuzných. Postavit si nebo jenom rekonstruovat dům znamenalo totiž strašlivou dřinu, v podstatě celoživotní úkol pro celou rodinu, a to v zemi, kde se řada stavebních nezbytností nedala běžně koupit a kde neexistovali volně dostupní řemeslníci.

Kvůli obstarání kachliček či bojleru jezdili stavebníci přes půl republiky, a komu se povedlo získat třeba v roce 1985 na venkově takovou vymoženost jako telefon, ten už byl vlastně protekční nebo aspoň „zorientovaný“ (tj. věděl, jak obejít běžný úřední postup, s kým se dohodnout, koho uplatit).

Nutno dodat, že socialistické hospodaření se znárodněným „bytovým fondem“ se v sedmdesátých letech ocitlo v krizi a tisíce bytů nebylo možno obývat. V hlavním městě se například – ne zcela ojediněle – vyskytovaly byty, v nichž stropy podpíralo dřevěné lešení. Uměle stanovené nízké nájemné vycházelo z uměle stanovených nízkých platů, veškeré bydlení v bytech tedy stát mohutně dotoval, což si pochopitelně nemohl dovolit. Nová výstavba se omezovala prakticky jen na panelová sídliště, která postupně vyrůstala ve všech větších městech, byty v nich byly nekvalitní, život depresivní a znamenala architektonickou pohromu (to už je ale zase jiné téma).

V ČSSR se skutečně nevyskytovali bezdomovci: policejní stát, který udržoval umělou stoprocentní zaměstnanost, jejich existenci nepřipustil. Člověk, který neměl práci a bydlení, skončil v lepším případě v nějaké fabrice a na ubytovně, v horším (když se práci vyhýbal) v blázinci nebo ve vězení.

ŽÁDNÍ BEZDOMOVCI,
LEVNÉ BYDLENÍ PRO KAŽDÉHO?

KVALITNÍ A DOSTUPNÁ ZDRAVOTNÍ PÉČE?

📷 Karel Cudlín

Takhle strašně uboze to nevypadalo v úplně každé české nemocnici, ale současně se nejedná o ojedinělý výjev, nýbrž o poměrně častý obrázek. Ve zdravotnictví, stejně jako v jiných státem řízených oblastech, chyběly peníze, budovy chátraly, a protože úpadek byl všeobecný, začali být lidé postupně lhostejní ke stavu veřejného prostoru. Špína a ubohost se staly nedílnou součástí socialistické každodennosti.

KVALITNÍ A DOSTUPNÁ ZDRAVOTNÍ PÉČE?

Paní Jana Bystřická, někdejší členka vedení KSČM (nástupnická strana KSČ), prohlásila před časem: „Před rokem 1990 patřilo naše zdravotnictví svým systémem k nejlepším na světě. (...) Když se k nám přijeli podívat odborníci ze zahraničí, žasli a obdivovali, jak to u nás ve zdravotnictví funguje (...).“

Citát sice pronesla představitelka strany, která má idealizaci minulosti v popisu práce, nicméně představy o kvalitním zdravotnictví v časech komunismu patří k poměrně častým legendám, proti nimž je nejrozměňší postavit fakta. Zatímco ještě v roce 1948 bylo v Československu účinné veřejné i soukromé zdravotnictví (ovšemže odpovídající dobovým podmínkám), v roce 1989 zůstal po „rudé éře“ nepružný centralizovaný státní systém. Před pučem v únoru 1948 bylo Československo 12. zemí ve světě, pokud šlo o střední délku života – v roce 1989 bylo až na 27. místě. Kupodivu až do konce padesátých let jsme měli jednu z nejnižších úmrtností v Evropě – pak se ovšem země začala propadat, a zatímco na Západě v sedmdesátých a osmdesátých letech úmrtnost klesala, v ČSSR to neplatilo; zlom představuje teprve období po obnovení demokracie.

Zdravotnictví bylo v ČSSR výhradně státní. Občas se tvrdí, že lékařské ošetření a pobyt v nemocnici poskytoval stát zdarma, ale není to pravda – lidé samozřejmě odváděli daně, z nichž se zdravotní systém financoval. I v komunistickém režimu žili vynikající lékaři, vědci a obětavý zdravotnický personál, i v něm existovala výjimečná specializovaná pracoviště. To však nic nemění na skutečnosti, že „reálné socialistické zdravotnictví“ jako celek (a tudíž jako systém) vycházelo z bezohledného totalitního přístupu k jednotlivci a jeho stav se soustavně zhoršoval. Lidé, kteří si v tomto prostředí dokázali počínat ohleduplně a profesionálně, tak činili navzdory systému, nikoli díky němu.

Občanské problémy se zdravotní péčí začínaly už tím, že si člověk bez protekce nemohl vybrat lékaře, ale musel navštěvovat pouze toho, k němuž místně příslušel. Pokud narazil na neschopného či lhostejného doktora, mohla se například nepříliš vážná dětská nemoc snadno změnit v pohromu. A pokud to takový lékař měl „nahoře“ dobré, nebylo způsobu, jak se dostatečně rychle bránit: stížnosti šly pod stůl, cenzurovaný tisk nefungoval a případný soud se mohl táhnout roky.

Ocitl-li se občan v nemocnici, pak měl naději, že bude vcelku zodpovědně odborně léčen, pokud se mu podaří dostat se náhodně či prostřednictvím kone-xí do rukou lékaře, který nerezignoval a bral své povolání vážně. Profesor Josef Marek, působící v obo-ru vnitřního lékařství a endokrinologie, popsal medicínu v ČSSR takto: „(Medicína) byla samozřej-mě primitivní ve srovnání s dneškem (...), na druhou stranu ale medicína u nás pořád měla určitý západní ráz, na rozdíl od Sovětského svazu. Měl jsem možnost tam pobýt se skupinou mediků, zážitky to byly otřes-né (...). U nás se učila medicína světová, v knihovně fakulty nebo v Lékařském domě jsme měli i zahranič-ní časopisy, i když v omezeném počtu (...). Mohli jsme západní medicínu tedy alespoň myšlenkově sledovat, i když jsme ji nemohli realizovat.“

Československé zdravotnictví se potýkalo s per-manentním nedostatkem, v tomto ohledu v něm panovaly stejné problémy jako v obchodě, ve sta-vebnictví, ve službách. Jak dodává profesor Marek, chyběly peníze, přístroje, zahraniční léky. V deníku spisovatele a překladatele Jana Zábrany (záznam z nemocnice z roku 1984) nacházíme i následující příznačný zápis: „Socialismus... chronický nedosta-tek protéz všeho druhu, na celá léta se protahující če-kání na dodávku vozíků pro tělesně postižené, berel

a holí.“ Tomu odpovídal i stav řady běžných nemoc-nic: bývala to často pochmurná místa plná smut-ku a špíny, po chodbách, které pokrývalo prošlapa-né linoleum, se ploužili zlomení staří lidé, byly cítit zapáchající záchody a výpary z kuchyní. Personál mnohdy přistupoval k pacientům bez ohledupnos-ti, úcty a respektu, s těžce nemocnými důchodci (a zvláště s těmi, kteří už nemohli chodit a v lékař-ské a sesterské hantýrce se jim říkalo „ležák“) se za-cházelo jako s přítěží.

Pacient měl určenu roli nesvéprávného pokorného prosebníka, který má poslouchat, užívat předepsa-né léky a na nic se neptat. Kdo z takové role vybočil, dostával nálepku „potížisty“ a jednalo se s ním ješ-tě hůř. Chtěl-li pacient to, co je ve svobodných po-měrech normální, třeba včasnou operaci nebo sluš-né zacházení, musel dávat úplatky a automaticky též drobné pozornosti (cigarety, kávu, alkohol). Li-dé, kteří v takovém prostředí pracovali – nejen lé-kaři, ale i špatně placené sestry, sanitáři atd. –, ne-byli bezcitní a necitliví – spíš je „systém“ postup-ně ovládl a nakonec je už ani nenapadlo, že něco dělají špatně, že jejich povolání předpokládá soucit a zájem o bližní.

KVALITNÍ A DOSTUPNÁ ZDRAVOTNÍ PÉČE?

I ve zdravotnictví platilo, že politické ohledy stojí nad odborností. Profesor Marek mluvil o zásazích do medicíny otevřeně: „*Normalizace znamenala velké minus pro řadu mých kolegů.*“ Ty, kteří byli v roce 1968 v KSČ a po sovětské okupaci neprošli stranickými prověrkami, čekal podle profesora Marka konec kariéry, stejně jako nestraníky, kteří nesouhlasili s okupací, a před ní navíc projevovali sympatie k reformám – museli odejít z vyšších odborných pozic a například i z fakulty: „*Stali se z nich převážně praktičtí lékaři.*“

Komunističtí funkcionáři a prominenti měli pocho-pitelně k dispozici zvláštní zařízení zvané Sanopz, kde se jim dostávalo péče zcela odlišné od podmínek v běžných nemocnicích.

ZASLOUŽENÝ ODPOČINEK PRO KAŽDÉHO PRACUJÍCÍHO?

📷 Lubomír Kotek

Dráty, symbol nesvobody v zemích sovětského impéria. Slavnou zelenou oponu mezi Západem a Východem představovala ve skutečnosti v Československu soustava plotů, přičemž v letech 1953–1964 byl jeden z nich pod vysokým napětím. Ploty nesloužily jako obrana hranic proti vnějšímu ohrožení – v první řadě měly zabránit obyvatelům země v útěku ze „socialistického ráje“. Proto se mnoha lidem jevila ČSSR jako velký koncentrační tábor.

ZASLOUŽENÝ ODPOČINEK PRO KAŽDÉHO PRACUJÍCÍHO?

Jak jsme již nastínili, pro socialistickou každodennost bylo příznačné, že občan-pracující měl za všech okolností omezenou svobodu volby. Stát zasahoval do individuálních životů ve všech směrech, a to se týkalo též trávení volného času, zvláště pak delší dovolené. Člověk si tedy mohl vybrat, co bude dělat například v létě – vybíral si však z předem daného rejstříku povolených možností.

Pokud si občan ČSSR dokázal našetřit dost peněz, mohl bez větších obtíží vycestovat na rekreaci do ostatních sovětských „kolonií“: do Rumunska a Bulharska, Polska, NDR a Maďarska, ale také třeba do Gruzie a na Krym nebo na Kubu. Pokud chtěl vyjet na Západ (za tzv. železnou oponu) nebo i do někdejší Jugoslávie (dnes Chorvatska, Slovinska a dalších republik), musel absolvovat komplikovanou úřední proceduru s nejistým výsledkem. Podmínkou vycestování do „nepřátelské kapitalistické ciziny“ byl tzv. devizový příslib, který vydávala Státní banka Československá a jenž představoval jediný legální způsob, jak nakoupit za koruny ve velmi omezeném množství západní měnu. K devizovému příslibu však socialistický člověk potřeboval ještě další povolení, tzv. výjezdní doložku. Bez doložky, vyznačené v cestovním pase, nesměl jet nikam; získat ji znamenalo projít byrokratickým martyriem

a obstarat si množství razítek a kladných vyjádření – od výboru KSČ na pracovišti, od ředitele podniku či školy, od uličního výboru KSČ atd. Žadatel ani tak neměl jistotu, že doložku dostane, protože o ní jako poslední instance rozhodovalo speciální oddělení bezpečnosti. Zamítnutí bylo daleko častější než schválení, a i když občan povolení obdržel, mohli ho ještě pořád na hranicích zastavit, usoudil-li třeba nějaký politický pracovník z jeho podniku, že se cestovatel chystá emigrovat (v letech 1968–1989 uprchly ze země za svobodou tisíce lidí). Pak ho čekalo vyšetřování, zda nehodlal spáchat trestný čin nedovoleného opuštění republiky.

To všechno umožňovalo státní moci tlačit obyvatele ke zdi: „Chceš potvrzení? Tak drž hubu a krok.“ Každý úřední souhlas totiž v ČSSR představoval jakýsi akt milosti, výsadu. Čím lepší kontakty člověk na nejrůznějších komunistických úřadech a odděleních měl, čím víc se zapsal jako „spolehlivý“, tím větší měl šanci dostat se „za dráty“ a třeba se potkat s příbuznými žijícími v emigraci. Ovšem výjezd úplné rodiny na Západ se podařil jen v případech výjimečných, a to i v druhé polovině osmdesátých let minulého století, kdy se podmínky vycestování poněkud uvolnily: stát většinou držel některé členy doma jako rukojmí.

Peníze na zahraniční rekreaci našetřila většina obyvatel ČSSR jen párkrát za život, a jestliže nevladli nemovitost na venkově nebo tam neměli příbuzné, nezbylo jim nic jiného než strávit dovolenou, ať už zimní či letní, na odborové rekreaci nebo v podnikové chatě. Většina socialistických podniků a institucí disponovala jednou i více rekreačními chatami, vždy řádově pro desítky osob, někdy však i obřimi ubytovny. Hlavním organizátorem „rekreace pracujících“ bylo Revoluční odborové hnutí (ROH). Tato „odborářská organizace“, založená v roce 1945 (ve skutečnosti jeden z nástrojů pro ovládnutí zaměstnanců), přidělovala poukazy na rekreaci v desítkách zařízení, jimž se říkalo zotavovny. Rekreace pro dospělé, případně pro rodiny s dětmi, byly organizovány de facto jako školy v přírodě – kolektivní trávení volného času organizovali speciální referenti, a když měli lidé smůlu a v této roli se vyskytl komunistický snaživce, museli absolvovat úmorné „společné programy“, zhusta v socialistickém duchu. Jistě, nebylo to tak vždycky, například v podnikových chatách byla atmosféra uvolněnější. Co ale platilo stoprocentně? Občan byl na kolektivní rekreaci pod dohledem kolegů a cizích lidí, musel „zapadnout do kolektivu“, přizpůsobovat se.

Nejspíš i proto vznikl za normalizace český chatařský a chalupářský fenomén. Člověk přirozeně touží po soukromí a zároveň chce vytvářet něco „svého“, mít vlastní svět. Pro zapálené poválečné revoluční komunisty byla taková tendence nepřijatelná, ale nedemokratický režim, který vládl v letech 1969–1989, na nějakou revolučnost zcela rezignoval, potřeboval se především udržet u moci bez větších společenských rozbrojů. Po sovětské okupaci v srpnu 1968 kolaborantští funkcionáři KSČ dobře věděli, že společnost už žádné komunistické ideje vyznávat nebude, že ji nemohou nadchnout, ale mohou s ní uzavřít jakousi nepsanou dohodu. Budování chalup a chat (opět v případě těch, kdo si to mohli finančně dovolit) bylo tedy povoleno, lidé se stáhli do soukromí, věnovali se tomu jedinému, co vlastnili, bralo jim to všechno čas a nestarali se pak o veřejnou sféru.

Moc jiných možností, jak trávit delší volný čas, už občan ČSSR neměl. Mohl sportovat, oddávat se finančně nenáročným koníčkům, jet pod stan do kempu u rybníka nebo se třeba věnovat trampingu (i když trampy „esenbáci“ a jejich pomocní strážníci pronásledovali, byť v různých dobách s různou intenzitou). A to bylo tak všechno.

ZASLOUŽENÝ ODPOČINEK
PRO KAŽDÉHO PRACUJÍCÍHO?

HODNOTNÉ VZDĚLÁNÍ?

📷 Karel Cudlín

Typický obrázek z květnových dnů v ČSSR: pionýři v uniformách drželi stráž u pomníků a pomníků sovětských vojáků a odbojářů padlých ve druhé světové válce. O jejím průběhu se v ČSSR soustavně lhalo, o paktu mezi Stalinem a Hitlerem se nesmělo mluvit, nekomunistický odboj proti nacismu měl být vytěsněn z kolektivní paměti, neustálé projevy vděčnosti SSSR měly zakrýt skutečnost, že sovětská vojska od roku 1968 Československo okupovala. Děti si měly propagandu osvojit, přijímat ji jako normu.

HODNOTNÉ VZDĚLÁNÍ?

Na školní a studijní léta vzpomínají lidé všude a v každé době – většinou se slzu v oku, protože jde o vzpomínky na mládí. V případě komunistické ČSSR by však nostalgie neměla zastřít skutečnost, že právě škola (opět kontrolovaná státem, protože soukromé školství komunisté zrušili) byla formativní institucí, která měla pozdějšímu občanovi-pracujícímu postupně vštípit „správný“ světonázor, ideově ho zpracovat, zkrátka vytvořit z něj spolehlivého nebo aspoň tichého „soudruha“.

Začínalo to už na prvním stupni, kde se děti muse-ly podílet na veřejných prorežimních ceremoniích: 7. listopadu slavily Velkou říjnovou socialistickou revoluci, 25. února si připomínaly den, kdy KSČ zvítězila nad buržoazií a reakcí, 1. května (tedy ve Svátek práce) pochodovaly s mávátky v průvodu před tribunou plnou funkcionářů, 9. května organizovaně projevovaly vděčnost sovětské armádě-osvoboditelce. Může to dnes vypadat legračně, ale šlo o vážnou věc: děti si osvojovaly základní rituály, při nichž později, už jako dospělí občané, měly projevovat režimu loajalitu. Podobné to bylo ve výuce. V demokratickém státě slouží škola k tomu, aby žák nejen nabyl nezbytné faktické znalosti, ale též aby se naučil samostatně myslet a jednat, vytvářet si vlastní

názor, argumentovat. V komunistické škole šlo spíše o opak: žák měl bez reptání akceptovat oficiální výklad historie i současnosti, měl si vštípit, co je správné říkat na veřejnosti, pokud se člověk nechce dostat do potíží.

Do předmětů, jako jsou matematika, fyzika, chemie či biologie, se pochopitelně mnoho ideologie vtěsnat nedalo – o to víc ovládala zvláště ve vyšších ročnících všechny předměty humanitní. Dějepis, literatura, občanská nauka, výtvarná a hudební výchova, výuka jazyků včetně povinné ruštiny, ale i zeměpis – to všechno bylo plné propagandy, cenzury, lží, nesmyslů, ideologických pouček a stupidních frází. Pro představu se stačí podívat do jakékoli staré učebnice. Například o únoru 1948, kdy se KSČ dostala s pomocí násilí a zastrašování k absolutní moci, načež stovky lidí povraždila a statisíce jich v inscenovaných procesech zbavila svobody, se v učebnici Československé dějiny (1939–1948) v roce 1974 psalo: *„Proti zoufalému boji buržoazní reakce zastavit revoluci a obnovit třídní panství buržoazie postavila KSČ naopak požadavek dalšího prohloubení revoluce. (...) Do rozhodující etapy boje o moc (...) vstupovala KSČ již jako mluvčí zájmů širokých lidových mas, které plně získala pro svou politiku.“*

Pedagogové museli skládat slib, v němž se mimo jiné zavazovali: „Slibuji, že budu vždy pracovat v zájmu dělnické třídy a uskutečňovat politiku KSČ. (...) Budu podle zásad komunistické výchovy pěstovat v žácích (učnících) lásku k socialistické vlasti. Povedu je k úctě k dělnické třídě a ke KSČ. Budu je vychovávat v duchu marxisticko-leninské teorie a světového názoru.“ Podle toho to také vypadalo: menší část učitelů si počínala zodpovědně, snažila se ideologii ve výuce umenšovat, a tím riskovala problémy, většina však byla buď zapáleně prorežimní anebo (častěji) rezignovaná. Dnes se říká, že komunistické fráze (včetně těch, které obsahuje učitelský slib) nebral nikdo vážně: vtip byl v tom, že se lidem neustálým opakováním dostaly natolik do podvědomí, že už si často ani neuvědomovali, že v jejich rámci jednájí.

A byly tu i další prostředky politické výchovy dětí: při základních školách například existovaly pionýrské organizace, do nichž se žáci hlásili už ve druhé třídě. Pionýrům se vštěpovala láska ke straně, měli uniformy a při slavnostní ceremonii dostali rudé šátky, čímž se z nich stávali jacísi trpasličí komunisté. Se školou se též chodilo na „branná cvičení“: učitelé žákům vysvětlovali, že „západní imperialisté chystají útok na státy

socialistické soustavy“, a děti pak běhaly po louce v pláštěnkách, s igelitovými pytlíky na končetinách a s plynovými maskami na obličejích, aby se připravily na atomovou bombu. Soutěžily též v hodů granátem (naštěstí gumovým).

Když chtěl mladý člověk studovat na gymnáziu nebo na střední průmyslové škole, kde probíhala opět výuka v režimním duchu, musel nejen složit zkoušky, ale také obdržet dobrý posudek a splňovat politické předpoklady (viz následující kapitola). Chtěli stredoškolač pokračovat ve studiu na univerzitě, opakovalo se totéž, jen na vyšší a vážnější úrovni: významnou roli například hrálo, zda byl zájemce členem Socialistického svazu mládeže (předstupeň členství v KSČ).

Mnoho lidí v ČSSR po roce 1969 vystudovalo jen díky tomu, že normalizační režim byl v mnoha ohledech „děravý“ a zvláště v poslední dekádě se víc a víc rozkládal: existovaly „dogmatictější“ a „uvolněnější“ školy, slušný učitel mohl před přijímačkami trochu „zaretušovat“ rodinný původ nadaného žáka, někdo vlivný se mohl přimluvit, samozřejmě se za přijetí na školu dávaly také úplatky. Absolvovat technické obory bylo z politického hlediska snazší: byl o ně menší zájem, tudíž měl uchazeč větší šanci

HODNOTNÉ VZDĚLÁNÍ?

na přijetí, navíc se na stavební nebo strojní fakultě tolik neotravovalo s ideologií jako například na fakultě filozofické. S dědictvím komunistického školství jako celku se nicméně česká společnost potýká dosud: v několika generacích například přispělo k vytvoření rozsáhlých společenských předsudků a nacionálních nenávistí, pomohlo zdeformovat vztah k politice a k veřejnému životu vůbec.

KÁDROVÁNÍ VE PROSPĚCH LIDU?

📷 Jindřich Štreit

Komunistický režim předstíral legitimitu a demokratičnost, součástí tohoto předstírání byla i parodie na volby. Občan obdržel předepsanou a státními orgány schválenou kandidátku Národní fronty, na niž se dostali jen pečlivě prověření „politici“. V rámci Národní fronty byly sice povoleny i nekomunistické strany (například socialistická nebo lidová), avšak musely plně podporovat sovětskou politiku, navíc vůdčí postavení KSČ garantovala ústava. Samotné volby plnily jen propagandistický účel. Proto také komunistům záleželo na co nejvyšší účasti.

O bčas je možno nabyt dojmu (například z článků v médiích), že režim v ČSSR představovala garnitura vysokých komunistických funkcionářů, podporovaná démonickou politickou policií (Státní bezpečností), která prostřednictvím svých agentů špiclovala, perzekvovala a ovládala veškeré obyvatelstvo. To je ale značně zkreslený obraz: vedení KSČ se opíralo o promyšleně vybudovaný aparát, o pečlivě vystavěný hierarchický systém stoprocentně poslušných organizací a úřadů, tzv. převodových pák. Státní bezpečnost představovala jen jeho speciální součást. Aby systém fungoval a komunistická vláda se udržela u absolutní moci, bylo třeba obsazovat všechny funkce, v nichž se o čemkoli rozhodovalo, loajálními lidmi – tzv. kádry. K jejich kontinuálnímu vyhledávání a ovšem také k eliminaci „špatných“ soudruhů (soudruh bylo univerzální oslovení pracujícího) sloužil kádrový pořádek.

Občané Československa byli soustavně tříděni na „politicky spolehlivé“ a „nespolehlivé“. Každý měl proto své kádrové materiály, komplexní hodnocení, které začalo vznikat už v jeho dětství a na němž se podílely opakovanými posudky nejrozličnějších institucí (školy, svaz mládeže, uliční a podnikový výbor KSČ, vedoucí pracovníci atd. atp.).

V každé instituci, lhostejno, zda šlo o fabriku či třeba nemocnici, bylo kádrové oddělení, které materiály, putující spolu s občanem do jeho zaměstnání, soustřeďovalo, obhospodařovalo a hlídalo. Kádrovák, tedy pracovník kádrového oddělení, byl důležitou postavou podniku, věděl o každém všechno. Občan do svých materiálů nahlížet nesměl.

Novinář Ivan Motýl popsal, jak se kádrowalo na Ostravsku ještě v roce 1989, popis je víceméně univerzálně platný pro celou ČSSR: „*Materiál je tajný. Slouží výhradně potřebám vedoucích pracovníků, kteří jej nesmějí vcelku ani po částech předávat nebo půjčovat jiným pracovníkům,*“ uvádělo UPOZORNĚNÍ! na titulní straně (...) kádrového spisu. Ten měl čtyři základní oddíly: dotazník, životopis, pracovní-politické hodnocení a oddíl jiné hodnocení. Na dotazníku a životopisu se podílel i lustrovaný občan, životopis však musel napsat přesně podle osnovy, která mimo jiné žádala: *„Uveďte příbuzné a známé v zahraničí, jaký styk s nimi v současné době udržujete, například písemný nebo osobní, a jak často.“* Nešlo přitom jen o vlastní příbuzné a známé, ale i o příbuzné manželky (manžela), a dokonce i rodičů manželky (manžela).“

Z ukázky plyne, jak posuzování občana vypadalo: nešlo jen o jeho vlastní politické chování, ale

„odpovídal“ i za příbuzné a za svůj původ (tedy za to, kým byli rodiče). Pokud pocházel z dělnické nebo rolnické rodiny, bylo to dobré – pokud z bohaté rodiny obchodníků, znamenalo to minus. Dále musel sdělit, zda je věřící a jakého je vyznání – když věřící byl, značilo to, že je politicky nespolehlivý. Po sovětské okupaci v srpnu 1968 získalo zvláštní důležitost, jak občan událost hodnotí a jak se choval v předcházejícím liberálním období tzv. pražského jara: pokud okupaci odsuzoval a před ní vyjadřoval sympatie k reformnímu komunismu, byl shledán nedostatečným. Za zásadní negativum byli považováni rovněž příbuzní v emigraci a také neúčast na různých schůzích a režimních rituálech. Pozitivum představovala naopak činnost ve společenských organizacích, například ve Svazu československo-sovětského přátelství. Výborný kádrový posudek (a tudíž i otevřenou cestu k vyšším funkcím) měl kupříkladu soudruh, který pocházel z rodiny poúnorových zaměstnanců ministerstva vnitra, prošel bez obtíží prověrkami v KSČ na počátku sedmdesátých let, absolvoval večerní univerzitu marxismu-leninismu, patřil k členům Brigády socialistické práce, a navíc ještě projevil ochotu spolupracovat s StB. To byl kádr.

Kádrové materiály měly zásadní význam, kdykoli měl občan ČSSR postoupit v zaměstnání na vyšší příčku, třeba dělat vedoucího obchodu, primáře, šéfa oddělení. U pomocného dělníka nebo u poštačky se k nim nepřihlíželo. Zásadní význam měly v případě, kdy chtěl občan vyjet pracovně do ciziny a když něco od státu žádal: tehdy byl navíc znovu a znovu posuzován a zkoumán, o řadě věcí rozhodovaly například městské výbory KSČ, třeba i o tom, zda dotyčný (ať už byl nebo nebyl ve straně) smí obhájit dizertační práci a získat akademický titul. Štouralo se ovšem i v občanské soukromém životě. Zvrhává ideová komunistická hodnocení ještě „obohacovaly“ ty nejhorší projevy lidského charakteru, jako pomluvy, závist, nenávisť.

Kádrový pořádek samozřejmě zohledňoval i profesní způsobilost a sloužil potřebám centrálně plánovaného hospodářství, to však až v druhé řadě. A ještě měl jeden smysl: soustavné posuzování občana zavazovalo, pořádku musel přemýšlet, zda, jak a kde se bude angažovat, co podnikne pro zlepšení svých posudků. Jinými slovy: jak bude na režimu participovat.

KÁDROVÁNÍ
VE PROSPĚCH LIDU?

POVINNÉ ČLENSTVÍ V KSČ?

📷 Dana Kyndrová

Členství v KSČ nebylo povinné, loajalita vůči režimu ano. Občané-pracující ji projevovali při nejrůznějších rituálech, k těm nejdůležitějším patřily oslavy Svátku práce. Tisíce lidí pochodovaly 1. května v předem nacvičených formacích ulicemi českých a slovenských měst a mávali komunistickým funkciónářům, kteří je sledovali z tribuny. Občan předstíral uvědomělost a náklonnost, funkciónáři předstírali zájem o občana, všechno přenášela televize.

POVINNÉ ČLENSTVÍ V KSČ?

Legenda o „povinném“ či „vynuceném“ členství v Komunistické straně Československa se vztahuje především k období normalizace a objevila se hned na začátku devadesátých let minulého století. Dala by se shrnout do věty: „Chtěl/a jsem dělat svou práci, a tak jsem musel/a být v KSČ.“ Vznikla z jednoduchých příčin: lidé (velmi často politici a vůbec veřejně činné osoby) neradi přiznávají, že něco udělali ze strachu, ze slabosti nebo z prospěchářství. Ve skutečnosti do KSČ nikdo vstupovat nemusel. ČSSR měla v roce 1989 cca čtrnáct milionů obyvatel, členů strany bylo něco přes milion a půl.

Státní aparát od občanů vyžadoval, aby režim nekritizovali a participovali na něm tím, že přijmou jeho pravidla, budou se podřizovat, účastnit rituálů, předstírat sympatie, chodit k nesvobodným volbám, které pak zase sloužily k předstírání legitimacy. Samotná KSČ však byla výběrovou organizací a vstup předpokládal zvláštní proceduru – občan musel být nejdřív kandidátem, komunistou se stával až po celkovém prověření a schválení. Když úspěšně vstoupil, překročil hranici od tichého přijetí pravidel k aktivní spoluúčasti na nedemokratické státní linii.

V roce 1970 proběhly v KSČ čistky, tisíce straníků byly vyloučeny či vyškrtnuty, jejich počet klesl na nejnižší úroveň v poválečné historii. Při čistkách se stal klíčovým měřítkem již zmíněný postoj k sovětské okupaci a chování konkrétního soudruha či soudružky za pražského jara. Vyloučení z KSČ znamenalo často i vyhazov ze zaměstnání, ale nešlo o železné pravidlo. Týkalo se nejčastěji lidí, kteří pracovali ve státní správě, včetně vojáků a policistů, v justici, dále zaměstnanců médií, redaktorů, učitelů a vůbec humanitní inteligence. Ti, kdo v KSČ tehdy setrvali, byli pečlivě přezkoumáni a museli projevit dostatečnou podporu nové kolaborantské politice. Rozhodli se k tomu sami.

KSČ měla po čistkách pochopitelně zájem o nové lidi, ale ti vždy věděli, že vstupem získávají výhodu nad ostatními. Po sovětské okupaci v srpnu 1968 se už v ČSSR do strany nevstupovalo z fanatismu či idealismu a najde se jen mizivý počet lidí, kteří by tehdy sdíleli oficiální komunistickou doktrínu. Na počátku sedmdesátých let možná leckdo požádal o členství ze strachu (ještě nebylo jasné, nakolik bude nový režim krutý), ojediněle snad i v naivní představě, že jako straník bude moci „rozkládat“ komunistický aparát zevnitř. Za nějaký rok dva se však tyto důvody jevily jako komické. Členství

v KSČ představovalo zkrátka výsledek pragmatického rozhodnutí, přinášelo snazší kariérní postup, jednodušší výjezdy do zahraničí, lepší kádrový posudek nejen pro „partajníka“, ale i pro jeho rodinu. Až do konce osmdesátých let však platilo, že ke vstupu nebyl nikdo nucen, nanejvýš museli lidé čelit nepříjemným nabídkám typu „bylo by to vhodné pro vaši budoucnost“.

Řadový nestraník směl v ČSSR vykonávat prakticky jakoukoli profesi, pokud se nepodílel na činnosti protikomunistické opozice. Zůstávaly mu však zpravidla nedostupné vedoucí posty, zejména ty v nomenklatuře (místa vyhrazená elitě). Kdo nebyl ve straně, musel si odříct určitá privilegia, mohlo se mu stát, že z něj nebude dejme tomu docent, primář, šéf katedry nebo nějakého podnikového oddělení, případně že nevyjede na zajímavou stáž či na kongres do zahraničí. Větší oběti přinášet nemusel.

Lze jistě říct, že do KSČ vstoupila řada lidí, kteří se poté snažili pomáhat druhým a nechovali se jako darebáci. To ale zároveň neznamená, že by členství nepředstavovalo etický problém. Za prvé každý straník chtěl nechtěl vyjadřoval souhlas s nedemokratickou a perzekuční politikou. Za druhé

se i členové nejnižší, základní organizace scházeli, schůzovali a rozhodovali prostřednictvím různých posudků o svých bližních. Vystihuje to historik Jaroslav Cuhra v rozhovoru pro knihu *Nástroje normalizační moci*: „Vždycky říkám studentům, že členství v KSČ se dnes bagatelizuje. Já je sice nechci demonizovat, nicméně je třeba si představit onu zvláštní situaci, kdy sedíte v kanceláři s pěti lidmi, z nichž tři jsou ve straně. A když chcete, aby vaše dítě šlo na střední školu, tak oni se sejdou s dalšími na schůzi a hlasují o tom, jestli vám dají kladný nebo záporný posudek. Protože se znáte, většinou vám nejspíš dají kladný, ale už sama ta obludná praxe, kdy se odeberete domů, a oni mají ještě schůzi, na které se zabývají vámi a vaší rodinou, ta přece o členství v KSČ něco vypovídá... Lidé byli na jednu stranu vaši kolegové a někdy i přátelé, ale vpodvečer se mohli stát těmi, kdo rozhodují o vás bez vás.“

POVINNÉ
ČLENSTVÍ V KSČ?

DOBŘE MEZILIDSKÉ VZTAHY A KLIDNĚJŠÍ ŽIVOT?

Tomki Němec

Ve druhé polovině osmdesátých let začala v Sovětském svazu tzv. přestavba, v Československu dorostla nová opoziční generace, lidé se přestávali bát. Proti demonstrantům, kteří vyslechli opoziční prohlášení, podepsali petici a skandovali různá hesla, zpravidla brutálně zakročila policie. Po jednom z takových zákroků – 17. listopadu 1989 – se režim zhroutil.

DOBŘÍ MEZILIDSKÉ VZTAHY A KLIDNĚJŠÍ ŽIVOT?

B yli si lidé za komunismu bližší v tom smyslu, že by si víc pomáhali, víc rozuměli, víc drželi při sobě? V realitě padesátých let minulého století se taková představa jeví jako komická vzhledem k „třídnímu boji“, který KSČ vedla proti velkým skupinám obyvatelstva, a k statisícům nešťastníků, které státní aparát srazil na dno, načež je Státní bezpečnost označila případným termínem „bývalí lidé“. Soudržnost vesnice naprosto zničila nucená kolektivizace, která způsobila křivdy a nesnášenlivost, přetrvávající dodnes. Každý se v té době bál, aby ho soused či spolupracovník za cosi neudal, už jen skutečnost, že byl člověk věřící a chodil do kostela, znamenala potíže, příbuzní, kteří prošli z politických důvodů kriminálem, se stávali nebezpečnou přítěží.

V šedesátých letech třídní boj dozníval, společnost pak do značné míry sjednotily reformy a později odpor k sovětské okupaci. Ale za normalizace? Jak si lze představovat nějakou blízkost a sounáležitost ve společnosti, jejíž fungování začíná čistkami a vyhazováním z práce, prověrkami, v nichž je třeba vyjádřit přinejmenším porozumění pro okupaci (a popřít tak sám sebe)? Vztah k nastupujícímu režimu byl tím prvním, co rozdělilo přátele a rodiny, které nadto zasáhla mohutná vlna útěků na Západ. Pro

veřejný život za normalizace bylo příznačné soustavné pokrytectví (známá poučka zněla: „Co si říkáme doma, nebudeme říkat venku.“). Při rozličných veřejných příležitostech před sebou kolegové, učitelé a žáci šaškovali, pronášeli fráze, kterým dílem nevěřili a dílem nerozuměli, neustále někdo někoho písemně posuzoval a hodnotil. Praktický život se odvíjel od známostí a úplatků, čili od vztahů založených na vzájemné potřebnosti, nikoli na důvěře.

Jistě, před rokem 1989 se v mnoha ohledech žilo na první pohled snáz. Průměrný občan-pracující si odkroutil svých osm hodin v zaměstnání, a pokud nebyl řemeslník a nevyrážel za přivýdělkem, měl volno, mohl zbytek dne a večery trávit v hospodě, na zahrádce, na sportovním hřišti, v kině. Život plynul v nadiktovaných mantinelech, z nichž se jednotlivci v řadě ohledů nemohl vymanit. Ten relativní poklid končil ve chvíli, kdy bylo třeba cokoli běžného zařídit. Obyčejný nákup pro čtyřčlennou rodinu znamenal například ve větším městě pro matku či otce namáhavou pouť po obchodech, v nichž věčně něco chybělo, příznačným rysem bylo nekonečné stání ve frontách, oprava auta či bytu přinášela ještě větší a vleklejší nesnáze.

Lidé se za komunismu nemohli realizovat veřejně (v politice, v kultuře, v podnikání, v občanských sdruženích), mohli se nejvýš věnovat koníčkům v rámci státem kontrolovaných organizací. Když se angažovali v oblasti, v níž mohli narazit na „státní zájem“ – to se týkalo třeba ekologie –, hrozily jim značné problémy s úřady. A tak se o seberealizaci ve zvýšené míře snažili v soukromí, což je ovšem stálo obrovské úsilí: na budování a zvelebování chat a chalup se například vynakládala energie hodná mnohem důležitějších věcí. Všeobecný nedostatek vedl též k tomu, že za normalizace se česká společnost stávala společností vpravdě konzumní: automobil, televize, magnetofon nebo v osmdesátých letech videopřehrávač, to všechno byly nákladné předměty touhy, za něž se vydávaly absurdně vysoké částky, a současně symboly společenského postavení.

Rodiny byly formálně soudržnější, ale je třeba zdůraznit, že za okolností, kdy rodinný domek budovala třeba čtyřčlenná rodina pět deset let a na stavbě prostě museli pracovat všichni. Navíc při pohledu na osudy starých lidí, odkládaných ve značné míře do domovů důchodců, aby se například uvolnil byt pro dceru, lze mít o rodinné soudržnosti vážnou pochybnost (a dodejme, že tehdejší domov důchodců

byl zařízení se zpravidla tristní úrovní). A co je nejdůležitější, celý ten život pracujících, garantovaný státem, život, který se dnes může jevit jako „klidný“, byl veden na dluh. Lidé si nejspíš ani neuvědomovali, že stát směřuje ke krachu a že dluh budou muset platit ještě jejich potomci.

Když česká společnost začala žít během velmi krátkého času v demokracii, docházelo asi jen málokomu, jak moc komunistický režim zemi zničil, jak těžká bude transformace po desítkách let devastování. Týkalo se to praktických otázek (vybudování fungujícího hospodářství, náprava ekologických škod, potřeba nového právního systému atd.), ale pochopitelně i myšlení. Řečeno jednoduše, Češi na spoustu věcí nebyli zvyklí. Ve firmách a v podnicích bylo najednou čím dál méně možné pracovat jen formálně (tj. dostavit se do zaměstnání, tzv. odpíchnout příchod a odchod a mít klid). Staré konexe a protekce přestaly fungovat, člověk se musel víc „ohánět“, zvláště když třeba budoval firmu. Začalo se víc pracovat, a to i o víkendech, bylo méně volného času. Z toho pak plynou stesky, typické zvláště pro starší generace, výroky o tom, že za bývalého režimu byl život klidnější.

DOBŘE MEZILIDSKÉ VZTAHY
A KLIDNĚJŠÍ ŽIVOT?

KULTURNÍ VYŽITÍ?

📷 Lubomír Kotek

Ke komunistickým rituálům patřila i spartakiáda, která se v ČSSR konala jednou za pět let. Byla to masová veřejná akce, při níž skupiny obyvatel (vojáci, ženy s dětmi, žáci, učni, studenti) předváděly na stadionech tělocvičné sestavy. Spartakiáda byla výsostně politická kulturně-sportovní exhibice: národ v synchronizovaných cvičeních a v obrovských počtech účastníků (miliony lidí) demonstroval kolektivní zdraví, jednotu a podporu straně a vládě.

Podle dobové ideologie měla kultura v normalizační ČSSR a vůbec v zemích sovětského bloku dvě hlavní funkce: zábavní a politicko-výchovnou. Komunistický aparát věnoval právě kultuře jako přirozené sféře (nežádoucí) svobody výjimečnou pozornost, co mohl, to organizoval, hlídal, cenzuroval. Popsat na malém prostoru mechanismy, jimiž KSČ ovládala film, divadlo, literaturu, výtvarné umění atd., je takřka nemožné – podobu oficiální kultury (vedle níž existovala i paralelní, nezávislá, a tudíž pronásledovaná tvorba) lze však dobře ukázat na příkladu populární a rockové hudby.

V krátkém období let 1968–1969 směli zpěváci a skupiny vystupovat vcelku svobodně, pak ale přišlo rázné přitvrzení poměrů, návrat k totalitní praxi známé z předchozích dekad. Hudebník, který se chtěl hudbou živit, musel absolvovat prověrku, při níž speciální komise posoudila, odpovídá-li jeho tvorba, vzhled a názory „socialistickému duchu“. Když u prověrky dopadl špatně, mohl vystupovat jen jako amatér, čili dostával mizivé honoráře a musel mít jiné občanské zaměstnání. Ani jako amatér se však nesměl dostat do rozporu s politickými požadavky a veřejně prezentovat zcela svobodnou tvorbu – pokud to dělal, čekaly ho problémy a zpravidla i zákaz vystupování. Jestliže se v takovém

případě uchýlil do soukromé sféry, tedy hrál podle svého, avšak pouze na privátních akcích (na svatbách, u známých ve stodole), mohl být i tak kriminalizován. Třeba jako členové The Plastic People of the Universe, undergroundové skupiny, která se v ČSSR stala symbolem nezávislé hudby – „Plastici“ se až do pozdních osmdesátých let odmítali jakkoli přizpůsobit, Státní bezpečnost pronásledovala je i jejich posluchače, v roce 1976 se právě na jejich obranu sjednotila vznikající protikomunistická opozice, základ Charty 77.

Spousta umělců si přirozeně chtěla hudbou vydělávat, a tak na požadavky normalizátorů kývli: ostříhali si vlasy, nepřípustné anglické názvy skupin nahradili českými, změnili repertoár, protože písňe musely být ideově nezávadné. Za poslušnost se jim komunistický aparát odměnil slušnou životní úrovní a zajištěním popularity, která u oficiálních zpěváků a skupin vyplývala z faktu, že v československé pop-music neexistovala běžná konkurence. Do televize prostě nikdo jiný nesměl a gramofonové desky jiným umělcům většinou nevycházely (jistě, za těch dvacet let byly výjimky, protože státní aparát neuhlídal všechno; celková situace se však změnila k lepšímu teprve v období tzv. přestavby, i když ani tehdy nešlo o demokratické poměry, jen

o určité uvolnění). KSČ začala oblíbené zpěváky (a samozřejmě i herce a vůbec „známé osobnosti kulturního života“) brzy využívat, při různých příležitostech od nich bylo vyžadováno, aby režimu veřejně projevovali podporu, a šli tak příkladem – vystoupení tohoto druhu byl bezpočet, počínaje Festivalem politické písně v Sokolově a konče třeba rozhovory v masmédiích. Asi nejsmutnější demonstrací loajality k diktatuře, opřené o sovětské tanky, se stala pověstná Anticharta: mohutná propagandistická kampaň proti prvnímu vystoupení Charty 77, při níž se kulturní pracovníci v lednu 1977 na pokyn úřadů shromáždili v Národním divadle a v Divadle hudby, aby veřejně odsoudili disidenty a projevíli „vděk“ straně a vládě.

Nutno dodat, že zahraniční (tedy západní a nežádoucí) hudba v normalizační ČSSR vycházela velmi omezeně: pokud vůbec, pak ve velmi malých nákladech, takže se gramofonové desky daly těžko sehnat, což platilo třeba i pro alba Beatles, složitě se vozily z ciziny nebo se na burzách draze kupovaly nahrávky na kazetách.

Komunistické úřady řídily všechny oblasti tvorby a kupříkladu televize byla využita maximálně. Potřebám propagandy tu vedle publicistiky sloužily

třeba seriály, na nichž se podílely desítky oblíbených herců. Seriály byly dvojí kategorie. První typ představovaly idylické produkty jako *Nemocnice na kraji města*, které působily coby hladivá iluze a možnost úniku. Člověk žil ve zničeném životním prostředí, neustále ho někdo šikanoval, nikde nic nefungovalo. A tu hlavní autor seriálu Jaroslav Dietl šikovně nabídl únik z reality: zobrazil „socialistickou“ nemocnici, kde všechno šlape, kde je čisto, kde má personál na zřeteli výhradně blaho pacientů, kde lidé mají jen své osobní problémy, kde režim do životů téměř nezasahuje. Druhý typ seriálů by se dal označit za propagandisticky návodný. Sem patří nejen slavných *Třicet případů majora Zemana*, které vzešly z estébácké dílny, ale spousta dalších „kousků“, jako třeba *Inženýrská odysea*, *Nejmladší z rodu Hamrů*, *Rodáci*, *Okres na severu*, *Chlapci a chlapi* atd. To už byly produkty, které ukazovaly kupříkladu zcela pokřivenou historii a rozšiřovaly mezi lidmi ideologii, podporovaly komunistickou politiku, a to ve věcech obecných i velmi konkrétních (jako bylo třeba bourání historických center měst a stavění panelových sídlišť).

Kvalitní umělecká tvorba existovala za normalizace převážně díky umělcům, kteří riskovali trestní postih, publikovali v samizdatu, vystavovali

KULTURNÍ VYŽITÍ?

a vystupovali po bytech nebo se aspoň snažili nepřijmout podmínky a posouvat hranice, čili pohybovali se na hraně zákazu. Existovala i díky stovkám lidí, kteří třeba nepovolenou literaturu opisovali na strojích, pokoušeli se protlačit k vydání překlady důležitých knih (to se čas od času povedlo), organizovali neoficiální akce, jejichž součástí býval policejní dohled, případně zásah.

PÉČE O ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ?

📷 Lubomír Kotek

Krajina v některých regionech ČSSR připomínala skládku odpadků nebo výjev z dystopických románů či filmů. Komunistická vláda se orientovala na těžký průmysl, ochrana přírody státní aparát nezajímala, navíc fabriky, hutě a další provozy spotřebovávaly obrovské množství energie, a tak se bezohledně rabovaly přírodní zdroje. Ekologická katastrofa, na jejímž prahu se ČSSR ocitla v druhé polovině osmdesátých let, je jedním ze zásadních, ale bohužel pozapomenutých témat.

Na začátku listopadu roku 1989 začali obyvatelé severočeského města Teplice protestovat v ulicích, protože nemohli dýchat. Ekologická situace v průmyslové oblasti hnědouhelné pánve, do níž patří města Chomutov, Most, Teplice a Ústí nad Labem, byla katastrofální, vzduch prosytila síra, dusík a spousta jedů. Důsledkem byla vysoká kojenecká úmrtnost, nižší délka života oproti celostátnímu průměru, vysoký výskyt rakoviny.

Komunistický režim v Československu se od počátku orientoval na energeticky náročný těžký průmysl a doslova přitom drancoval veškeré přírodní zdroje. Historik Zdeněk Doskočil to popisuje ve studii *Život v severních Čechách v letech 1945–1989: „Dosavadní kulturní krajina pánevní oblasti, která si ještě v první polovině 20. století navzdory rostoucí industrializaci dokázala na mnoha místech udržet romantický charakter, byla ničena a postupně proměňována v něco, co nápadně připomínalo povrch Měsíce. Neodsířené tepelné elektrárny spalující nekvalitní hnědé uhlí produkovaly emise oxidu siřičitého a dalších škodlivin, jež mnohonásobně překračovaly povolené limity. V důsledku toho postupně odumíraly lesní porosty hřebenových partií Krušných hor, byla kontaminována zemědělská půda a spodní voda a spousta vodních toků se začala podobat stokám.*

(...) Každoročně v zimních měsících se celý region nořil do smogové mlhy...“

Ačkoli státní aparát o ekologické katastrofě věděl, nic proti ní nedělal. To se ovšem netýkalo jen severních Čech, ale i jiných oblastí země, například Ostravska nebo hlavního města Prahy. Ing. Jan Stoklasa, spoluzakladatel Ekologické sekce Biologické společnosti Akademie věd, vzpomíná, že důsledky naprostého nezájmu o životní prostředí se projevíly už v šedesátých letech minulého století – právě tehdy začaly hynout lesy v Krušných horách i v Krkonoších. Představitelé československého režimu se o stav životního prostředí začali více zajímat až koncem následující dekády, jenomže to neznamenalo zlepšení.

V letech 1976–1980 se v ČSSR vydávalo na odstranění škodlivin a na preventivní opatření 0,3 procenta HDP. Ve Švédsku, které vzduch a půdu zamořovalo nesrovnatelně méně, to bylo ve stejné době 0,8 procenta. Československo patřilo spolu s Polskem a NDR k největším znečišťovatelům v Evropě. Režim, který se na každém kroku zaklímal péčí o blaho „obyčejných“ lidí, nechával statisíce občanů v přímém ohrožení. Aby lidé ze severu neutíkali, bylo jim znemožňováno odstěhovat se

za prací do jiných regionů, zato dostali roční příspěvek dva tisíce korun, kterému se začalo ironicky říkat „pohřebné“.

Místo ochrany obyvatel napřel státní aparát své úsilí k utajování informací: zprávy o zamořeném vzduchu či půdě a o důsledcích, které mělo znečištění pro člověka, se ve většině případů oficiálně nepublikovaly. Jakýmsi „vrcholným“ příkladem lhaní obyvatelstvu se staly havárie jaderných elektráren: 5. ledna 1976 došlo k výbuchu v Jaslovských Bohunicích, přičemž údaje o množství radioaktivity, která se po nehodě dostala do ovzduší, nesměli znát ani zaměstnanci. Když v dubnu 1986 vybuchl reaktor v Černobylu, přiznala teprve po deseti dnech v rozhovoru v rozhlase hlavní hygienička, že „(...) naměřené hodnoty jsou sice vyšší, než bývá obvyklý stav,“ ale současně tvrdila, že „i v prvních dnech, kdy bylo zaznamenáno zvýšení radioaktivních látek v životním prostředí, bylo mnohokrát nižší, než jaké (...) by mohlo způsobit ohrožení zdraví.“

Už citovaný Jan Stoklasa vzpomíná, že Ekologická sekce vypracovala na začátku osmdesátých let zprávu o stavu země, která mezi režimními funkcionáři vyvolala zděšení. Zpráva popisovala stav ovzduší, zachycovala zcela konkrétní věci, třeba že

v pražských Holešovicích byl o tolik a tolik překročen limit oxidu siřičitého a kvůli tomu zemřelo tolik a tolik lidí nebo že do nejvyššího stupně znečištění patří prakticky všechny řeky kvůli chemikám a absenci čističek: „*To, co teklo Labem do východního Německa, byla stoka. Nežily tam ryby. Ve zprávě bylo, že naše zemědělská půda je naprosto degradovaná chemií a přehnojováním.*“

Zprávu se tehdy utajit nepodařilo: dostala se za železnou oponu, otiskl ji francouzský Le Monde a referovala o ní další masmédia. Stoklasa pak musel opakovaně k výsledkům na Státní bezpečnost a únik materiálu pro něj měl profesní důsledky. Komunistický režim nicméně na zprávu zareagoval musel a pro tzv. pětiletku 1985–1990 uvolnil na péči o životní prostředí 17,5 miliardy korun, což byl cca čtyřnásobek peněz, které se do té doby vydávaly. Jenže podle Stoklasy nemělo ani toto opatření velký význam: „Ty peníze se nevyužily, protože nebyly připraveny kapacity, projekty, prostě nic.“

Když v listopadu 1989 demonstrovalo v Teplících kvůli stavu životního prostředí zhruba tisíc místních lidí, předvedl režim obvyklou reakci: poslal na ně policisty s obušky, psy a vodními děly. Do konce vlády KSČ zbývalo pár týdnů.

PÉČE O ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ?

LIDOVÁ ARMÁDA?

📷 Karel Cudlín

Československá lidová armáda. Vysokoškoláci do ní povinně narukovali na jeden rok, ostatní mladí muži na dva roky. Sloužili ve vojsku, které plně podléhalo Moskvě, jeho úkolem nebyla obrana obyvatelstva a vyznačovalo se spíš všemožnou šikanou než bojeschopností. Nemělo to žádný smysl: byl to ztracený kus života.

Každý dospělý muž musel v ČSSR sloužit v armádě, vysokoškolák rok, ostatní dva roky. Mezi lidmi se traduje, že ta část života, kterou mladík strávil „v zeleném“, měla pro jeho další vývoj jakousi důležitost („vojna dělá z chlapců chlapy“), a ačkoli se do kasáren kdysi nikomu moc nechtělo, při pohledu nazpět se o těch časech nezřídka vypráví s hrdostí a nostalgií. Je to podobné jako se vzpomínáním na školu: z minulosti vystupují tváře kamarádů a veselé historky a vytrácí se ohavný rámec, v němž se odehrávaly. Vojsko se tehdy oficiálně jmenovalo Československá lidová armáda, ten název byl však zavádějící: armáda byla „lidová“ v tom smyslu, že jí žádný muž z lidu neunikl, s výjimkou šťastlivců, jimž se podařilo získat tzv. modrou knížku – potvrzení o zdravotní nezpůsobilosti; smyslem armády však nebyla ochrana lidu, nýbrž sloužila potřebám SSSR, tedy okupační mocnosti.

Nejpozději v únoru 1948 přestala být armáda apolitickou organizací určenou k obraně státu. Nejdřív z ní komunisté důsledně odstranili západní válečné veterány a pak i všechny ostatní nekomunistické vlastenecké důstojníky odhodlané hájit především svobodu a demokracii, nikoli Stalina. Primárním cílem KSČ bylo získat absolutní kontrolu nad ozbrojenými složkami, které komunisté podřídili

(tak jako všechno podstatné v zemi) zájmům Moskvy. Po čistkách tvořili důstojnický sbor místo zkušených vojáků muži z lidu, tzv. lampasáci, kteří sice mnohdy nepobrali moc rozumu, zato měli patřičné politické školení.

Nástup na vojnu proto brzy přestal být věcí cti a vlastenectví – změnila se v trochu lepší kriminál (s čímž souznělo i zřízení pomocných technických praporů, fakticky trestních pracovních jednotek). Armáda byla de facto obrácena proti vlastnímu obyvatelstvu, například když „střežila hranice“, tj. chytala lidi snažící se utíkat na Západ za svobodu. Všechno pak vyvrcholilo sovětskou okupací v srpnu 1968: do Československa vtrhla „spřátelená vojska“ SSSR, Polska, Maďarska a Bulharska a NDR, ale o tom, že by Československá lidová armáda zemi před okupanty bránila, se vůbec nedalo uvažovat. Může být tristnější obrázek přepadené země? Za normalizace, v ČSSR obsazené sovětskými jednotkami, se pak armáda stala položkou v sovětských protizápadních plánech a také neobyčejně nákladným molochem, sloužícím k rozsáhlému otravování mladíků, kteří museli narukovat, místo aby se vzdělávali, pracovali a zakládali rodiny.

Mladý muž v ČSSR absolvoval odvod, za pár měsíců dostal povolávací rozkaz a nastoupil do kasáren kdesi daleko od domova, ze svého původního prostředí měl být zcela vytržen. Nejdřív ho čekal tzv. přijímač, úvodní výcvik, který popsal například Milan Ciler v jednom časopise: „(V přijímači) jsme jako naprogramovaní idioti devět až deset hodin denně pochodovali po asfaltovém, od letního slunce rozpáleném buzeráku (cvičiště a shromaždiště, tzv. buzerplac – pozn. aut.) v upjatých uniformách s nablýskanými samopaly, abychom uspokojili koktavého nadporučíka Kubelku.“ Cvičilo se ale samozřejmě i v poli, v rozorané zemi, kde podle Milana Citera „(...) jsme se vždy na pokyn daný výstřelem z pistole i s našimi narvanými batohy vrhli do vlhké hlíny, abychom se plazili, dokud nás ze země nezvedla další rána, symbolizující, že máme úprkem běžet vpřed. Takto se dokázal bavit i několik hodin, dokud nevystřílel část svých zásobníků a my nebyli špinaví a poníženi jako prasata před zabijačkou.“ Důstojníci nebyli jediným zdrojem nepříjemností, nastoupivší voják-nováček byl vystaven nezřídka dost brutální šikaně starších vojáků, jimž se říkalo mazáci.

Lze samozřejmě namítnout, že služba v armádě je ve všech režimech podobná, že k šikaně docházelo a dochází v každém vojsku, že důstojníci na vojáky

vždycky řvou a vždycky je ponižují, protože voják má poslouchat a vykonávat rozkazy. Rozdíl je ale v tom, že v ČSSR člověk jednak neměl možnost obrany (neexistoval nezávislý tisk ani nezávislá justice), navíc se všechno odehrávalo pod politickým dozorem a v prostředí permanentního politického otravování. Když „bažant“ přežil několikaměsíční přijímač, skládal vojenskou přísahu, která začínala slovy: „Já, občan Československé socialistické republiky, vědom si své čestné vlastenecké povinnosti, přísahám před bojovou zástavou věrnost pracujícímu lidu vedenému Komunistickou stranou Československa.“ Čili pokud voják v normální zemi chápal pobyt v armádě jako nepříjemnou, ale nutnou službu vlasti, v ČSLA tomu tak nemohlo být ani náhodou. Podle přísahy měl totiž hájit nikoli vlast, nýbrž „socialistický řád (...) po boku Sovětské armády“. Celý další pobyt na vojně provázela politická školení od tzv. politruků, ještě v roce 1989 existovaly v armádě tzv. leninské kroužky, na každém útvaru působil zástupce vojenské kontrarozvědky (obdobu StB), který sledoval, zda mezi mužstvem nebují „závadové chování“.

Pobyt v lidové armádě včetně politické drezury byl ubíjející a úmorný, ne jeden citlivější člověk se ze služby snažil uniknout za každou cenu včetně

LIDOVÁ ARMÁDA?

dezerce, tisíce mladíků simulovaly nemoci včetně duševních chorob, jen aby získaly již zmíněnou modrou knížku. V osmdesátých letech sloužilo v armádě asi dvě stě tisíc lidí, z toho cca dvě třetiny základáků-odvedenců. Nesmyslná a k ničemu dobrému se nehodící organizace likvidovala státní rozpočet – jen v roce 1989 spolkla 34 miliard korun.

OSVOBODITEL A OCHRÁNCE SOVĚTSKÝ SVAZ?

📷 Jaromír Čejka

Sovětská okupace Československa začala v noci z 20. na 21. srpna 1968 a samozřejmě se neobešla bez obětí. V prvním týdnu narazili okupanti na jednotný neozbrojený odpor – když se ale československá komunistická reprezentace v Moskvě zlomila, lidé postupně rezignovali. Sovětská „vojenská přítomnost“ pak trvala více než dvacet let.

OSVOBODITEL A OCHRÁNCE SOVĚTSKÝ SVAZ?

V masmédiích, v knihách, ale i v projevech některých politiků se lze běžně setkat s konstatováním, že poválečná Evropa byla do roku 1990 rozdělena na „socialistický“ a „kapitalistický“ blok, případně na sovětskou a americkou „sféru vlivu“. Ani jedna z těchto formulací, používaných jistě leckdy automaticky a bez přemýšlení, není přesná. Na východě Evropy nebyly socialistické státy, nýbrž zotročené země ovládané totalitním režimem importovaným ze Sovětského svazu. Navíc nespádaly do nějaké „vlivové sféry“, nýbrž z nich SSSR s větší či menší brutalitou vytvořil své gubernie. Železná opona dělila Evropu v první řadě na část totalitní/nesvobodnou a svobodnou/demokratickou. Zdá se skoro absurdní to připomínat, ale i tahle věc jako by v dnešní době všeobecných relativizací přestávala být jasná.

Ten zásadní rozdíl lze dobře ukázat na dvou nejvýznamnějších nadnárodních organizacích, do nichž patřilo komunistické Československo. V roce 1949 vznikla Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) sdružující socialistické státy, vedle ČSSR a SSSR také východní Německo, Polsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, později též Vietnam, Kuba, Mongolsko a dočasně Albánii. Šlo o protipól západního Evropského hospodářského společenství

(EHS, z něhož se později zrodila Evropská unie). Hlavní sídlo bylo vždy v Moskvě, a zatímco západní státy EHS se prostřednictvím demokraticky zvolených zástupců a představitelů byznysu domlouvaly na vzájemně výhodných podmínkách, rozvoji ekonomik a vůbec vzájemných vztahů, v RVHP to chodilo jinak.

Na jejich zasedáních seděli zástupci vlád, které nevězly z vůle lidu, nýbrž z vůle vedení komunistických stran, a protože komunistické strany podléhaly sovětskému politbyru, rozhodovali i v RVHP prakticky o všem kremelští funkcionáři. O výhodnosti vzájemného obchodu nemohla být řeč: bohatší a rozvinutější země, jako právě Československo, prostě dostávaly úkoly ohledně výroby a vývozu (průmyslových výrobků, technologických zařízení atd.) do zaostalejších států. Nešlo o pomoc (protože poskytovatel neměl příležitost zvažovat, jestli je ta která operace rozumná či nesmyslná), nešlo vlastně ani o obchod, protože se vše odehrávalo mezi postátněnými ekonomikami ve světě uměle stanovených měnových kurzů, ceny pak nebyly stanovovány na základě trhu a svobodného obchodního jednání za účasti soukromých firem, nýbrž na základě politického rozhodnutí. Příjemce navíc mnohdy nezaplátil buď vůbec, nebo nějakou nekvalitní,

jinak neprodejnou komoditou. RVHP představovala jakýsi vyšší mezinárodní stupeň komunistického centrálního plánování, v jejím rámci SSSR určoval, co se kde bude vyrábět, kontroloval obchod se Západem a mimo jiné též rozhodoval, jaké zboží bude dodáno různým jeho spojencům ve světě. Po pádu sovětského impéria se také RVHP okamžitě rozpadla – ve chvíli, kdy členské státy získaly svobodu, přestala mít jakýkoli význam.

Vedle zařízení a provozů, elektráren, cukrovarů či traktorů byly hlavním vývozním artiklem komunistického Československa zbraně. I ve vojenské oblasti ČSSR plně podléhala Moskvě. V roce 1955, v reakci na přijetí Spolkové republiky Německo do Severoatlantické aliance (NATO), vznikla další významná organizace států pod sovětskou kuratelou – Varšavská smlouva. Ačkoli její úplný název zněl „Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci“ a oficiálně mělo jít o obranný spolek, jednalo se opět o sovětský mocenský nástroj, užívaný především proti zemím, které se začaly příliš demokratizovat a vymykat moskevské kontrole. Tak v roce 1956 rozstřílela „bratrská“ sovětská vojska Budapešť, aby zabránila demokratickým změnám, a roku 1968 obsadily armády Varšavské smlouvy Československo. V oficiálním politickém slovníku byla okupace

nazvána „internacionální pomoc“, sovětsí vojáci už v zemi zůstali, načež ji Moskva „obohatila“ o raketové základny. Rovněž strategie Varšavské smlouvy pro případ války se západním světem nebyla pro české země zrovna výhodná – SSSR počítal s tím, že se stanou předsunutou základnou bojových operací.

Českoslovenští vojáci se také v menších počtech, většinou jako poradci či instruktoři, účastnili „sovětských“ vojenských akcí lokálního významu, též ale třeba války ve Vietnamu či v Koreji. V Československu byly výcvikové tábory pro teroristy z Alžírsko, Ugandy, Angoly a dalších zemí, v Praze se scházeli špioni a teroristé.

Až do samého konce projevoval režimní aparát v Československu soustavně a nepřetržitě nehybnou lásku k Sovětskému svazu – každý si ještě pamatuje na všudypřítomné obří rudé transparenty se žlutými nápisy „SSSR – náš osvoboditel a vzor“ nebo „SSSR, záštita míru a socialismu“. Tato povinná vděčnost měla vyplývat z faktu, že Rudá armáda v roce 1945 osvobodila český lid od nacismu. Ne snad, že by to nebyla pravda, avšak o podílu jiných armád se mlčelo, navíc od porážky nacismu nepřinesl SSSR svým „spojencům“ nic dobrého a od srpna 1968 se stal regulérní okupační silou.

OSVOBODITEL A OCHRÁNCE
SOVĚTSKÝ SVAZ?

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ

Vzdělávací projekt společnosti Člověk v tísni

Učíme mladé lidi, že svoboda a demokracie nejsou samozřejmostí a že je třeba o ně pečovat

Česká společnost má za sebou desítky let života v diktaturách, a navzdory této zkušenosti jako by se z ní vytrácelo vědomí, že současná svoboda není samozřejmá, že je třeba ji chránit. Proto vznikl projekt Příběhy bezpráví společnosti Člověk v tísni, který už od roku 2005 seznamuje žáky základních a středních škol s moderní československou historií.

Vyučujícím ze základních a středních škol poskytujeme prostřednictvím portálu JSNS.CZ přes šedesát rozsáhlých audiovizuálních lekcí pro využití v běžné výuce. Vždy v listopadu organizujeme akci s názvem Měsíc filmu na školách, během které probíhají na stovkách škol po celé České republice projekce dokumentárních filmů a následují besedy s pamětníky, historiky či filmaři. Studentské týmy se také každoročně zapojují do projektu Z místa, kde žijeme a ve svém okolí pátrají po příbězích míst a lidí, kteří byli poznamenáni komunistickým bezprávím. Mladí lidé také od roku 2009 nominují pamětníky za jejich odvážné postoje a činy v období komunistického Československa na Cenu Příběhů bezpráví. Pro širokou veřejnost kromě výstav, debat a publikací pořádáme Den Příběhů bezpráví, který vrcholí 27. června v Den památky obětí komunistického režimu. Každoročně 17. listopadu v rámci Kina Příběhů bezpráví promítáme na Jungmannově náměstí naše filmy, vztahující se k výročí sametové revoluce.

15 LET PROJEKTU PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ

Dokumentární filmy, besedy s pamětníky, knihy a metodické příručky, výstavy, semináře pro učitele, literární soutěže pro žáky, studentské týmové projekty, kampaně.

33 LAUREÁTŮ CENY PŘÍBĚHŮ BEZPRÁVÍ

Nominace na cenu za odvážné postoje a činy v období komunistického režimu navrhují studenti, o laureátech rozhoduje studentská porota.

254 STUDENTSKÝCH TÝMŮ

Mladí lidé vyhledávají ve svém okolí pamětníky komunistické perzekuce a zpracovávají jejich příběhy.

2245 ŠKOL ZAPOJENÝCH DO MĚSÍCE FILMU

Na stovkách základních a středních škol se každoročně v listopadu promítají filmy a konají besedy s pamětníky, historiky a filmaři.

339 604 ŽÁKŮ A STUDENTŮ

Více než tři sta tisíc mladých lidí se díky našim projektům osobně setkalo s pamětníky komunistického bezpráví.

92 DOKUMENTÁRNÍCH A HRANÝCH FILMŮ

Školy mají k dispozici online krátké i celovečerní dokumenty a hrané filmy k výuce moderních československých dějin.

13 PUBLIKACÍ

Publikace zachycujících život v komunistickém Československu v letech 1948 až 1989 připomínající politickou perzekuci 50. let, sovětskou okupaci v roce 1968 a každodenní život obyčejných lidí v období normalizace.

13 VÝSTAV

Vizuálně atraktivní výstavy věnované tématům spjatým s československou historií, které si mohou školy zapůjčit.

9 ROČNÍKŮ DNE PŘÍBĚHŮ BEZPRÁVÍ

Informační kampaň pro širokou veřejnost pořádaná při příležitosti Dne památky obětí komunistického režimu připomínající události z období totality s poukázáním na jejich přesah do současnosti.

3 ROČNÍKY KINA PŘÍBĚHŮ BEZPRÁVÍ

Promítání filmů s tematikou moderních československých dějin na velkoplošné obrazovce k výročí událostí 17. listopadu.

2611340628/0300

Budeme rádi, když naše aktivity podpoříte finančně. Váš příspěvek můžete zaslat na náš účet. Děkujeme.

MĚSÍC FILMU NA ŠKOLÁCH

ŠKOLNÍ PROJEKCE DOKUMENTÁRNÍCH A HRANÝCH FILMŮ
O ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJINÁCH, PO KTERÝCH NÁSLEDUJÍ
BESEDY S PAMĚTNÍKY, HISTORIKY ČI FILMAŘI

„Často polovina lidí ve třídě nedává při vyučování pozor. Ale když paní Havlůjová mluvila o tom, co zažila ve vězení, poslouchali všichni. Obdivovali jsme, jak si i přes ty hrozné podmínky udržela odvahu, naději a optimismus.“

JAKUB TŘEŠŇÁK *2000

MILUŠKA HAVLŮJOVÁ *1929

Roku 1953 byla ve vykonstruovaném procesu odsouzena za „pokus o přečin pobuřování proti republice“ na pět let těžkého žaláře, k peněžitému trestu ve výši pět tisíc korun, ke konfiskaci veškerého majetku, náhradě nákladů trestního řízení a ke ztrátě čestných občanských práv na pět let.

Z MÍSTA, KDE ŽIJEME

TÝMY MLADÝCH LIDÍ PÁTRAJÍ VE SVÉM OKOLÍ PO OSUDECH
PAMĚTNÍKŮ POZNAMENANÝCH KOMUNISTICKÝM REŽIMEM

„Monstrproces se konal u nás v Litomyšli ve Smetanově domě a naštěstí nepadl žádný ze čtyř navrhovaných trestů smrti. Všichni si odpykali tresty, ale syn pana Metýše měl ještě po letech kvůli tomuto procesu problém dostat se na gymnázium.“

JAN ŠMÍD *2001

KAREL METYŠ *1932

Jako mladý skaut nesouhlasil s politikou komunistické strany. V pouhých sedmnácti letech byl zatčen a odsouzen za to, že tiskl a kolportoval letáky s texty zesnulého prezidenta Beneše.

Trest si odpykával převážně v Ústavu pro mladistvé delikventy v Zámrsku. Perzekuci režimu poté zažíval ještě mnoho dalších let.

CENA PŘÍBĚHŮ BEZPRÁVÍ

OCENĚNÍ ZA AKTIVNÍ ODPOR PROTI KOMUNISTICKÉMU REŽIMU
NAVRHOVANÉ A UDĚLOVANÉ STUDENTY A STUDENTKAMI DO 21 LET

„Obdivuji paní Chalupovou za to, jak byla odvážná a statečná. Vůbec si neumím představit, že bych tak mladá musela zažít podobné věci. Často si vzpomenu na to, že slyšela jít na popravu Miladu Horákovou.“

ANNA MALINOVÁ *1998

MARIE CHALUPOVÁ *1931

Ve skupině, která převáděla lidi přes hranice do západního Německa, fungovala jako spojka. Byla souzena v monstrprocesu s Miladou Horákovou, ve kterém jí byl navržen trest smrti. Rozsudek nakonec zněl patnáct let vězení a propuštění se dočkala po osmi a půl letech.

AUDIOVIZUÁLNÍ LEKCE

FILMY, DIDAKTICKÉ MATERIÁLY, PRACOVNÍ LISTY A DALŠÍ POMŮCKY
K VÝUCE NAŠICH NOVODOBÝCH DĚJIN ONLINE NA PORTÁLU JSNS.CZ

„Už na základce jsme si v dějepisu promítali různé filmy a dokumenty, vybavuji si třeba film Kousek nebe. Přišlo nám zajímavější učit se těžká témata z období komunismu prostřednictvím příběhů než učení dat nazpaměť.“

BARBORA ŽENTELOVÁ *1999

JIŘÍ STRÁNSKÝ *1931

V lednu roku 1953 byl zatčen a obviněn z velezrady. Během věznění prošel několik pracovních táborů včetně jáchymovských uranových dolů. Své zkušenosti přenesl do scénáře ke Zdivočelé zemi a několika dalším filmům o komunistickém Československu.

Autoři textů:

Adam Drda, Karel Strachota

Texty byly poprvé vydány v roce 2016 v publikaci Komunismus v srdci Evropy za finanční podpory Evropské lidové strany

Na přípravě publikace se dále podílely:

Terezie Kolářková, Tereza Pelechová, Radka Prošková, Kateřina Saparová, Linda Šilingerová, Ivana Vránková, Kateřina Majdiaková

Autorky a autoři fotografií:

Karel Cudlín, Jaromír Čejka, Lubomír Kotek, Dana Kyndrová, Tomki Němec, Jindřich Štreit

Jazyková úprava:

Lenka Potužníková

Grafická úprava a sazba:

>o< Mowshe

Rok vydání: 2019

ISBN: 978-80-7591-029-5

© Člověk v tísni, o. p. s.

Všechna práva vyhrazena

JSNS.CZ

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH

Člověk v tísni, o.p.s.

Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

www.jsns.cz

email: jsns@jsns.cz

Jan Barta Ondřej Fryc Libor Winkler Hana Dvořáková